

Reprerentacije materinstva v ženskih revijah

Representations of motherhood in women's magazines

Nataša Mojškerc

Povzetek

Nataša Mojškerc, univ. dipl. soc. ped., Beblerjev trg 14, 1000 Ljubljana

V prispevku raziščemo vsebino in učinke reprerentacij materinstva v ženskih revijah. Teoretične predpostavke medijskih študij in feministične teorije podpremo z izbranimi primeri iz nekaterih ženskih revij, ki se prodajajo v Sloveniji. Reprerentacije materinstva v njih primerjamo z miti o materinstvu. Logiko in učinke njihovega simbolnega nasilja razlagamo z Bourdieu in Passeron-ovim konceptom simbolnega nasilja. Ugotavljamo, da kljub pojavu nove reprerentacije ženske, ki predstavlja sposobnejši model identitete za ženske, materinstvo danes ostaja ključna izbira za ženske. Artikulacija sodobnega materinstva skozi avtonomijo in neodvisnost temelji na finančni neodvisnosti žensk in marginalizira tiste, ki so finančno odvisne od drugih ali pa živijo v revščini. Ideologija svobodne izbire

prikriva vsakdanjo realnost revnih ali t. i. drugačnih žensk. Predstave materinstva v ženskih revijah vsiljujejo norme materinstva z močjo medicinskih in drugih strokovnjakov.

Ključne besede: *ženske, reprezentacije materinstva, ženske revije, miti o materinstvu, simbolno nasilje.*

Abstract

This article explores the content and the effects of representations of motherhood in women's magazines. The chosen examples from several women's magazines, which are being sold in Slovenia, are used to support the theoretical suppositions of media studies and a feminist theory. The representations are compared with myths of motherhood. The logic and the effects of their symbolic violence are interpreted through Bourdieu and Passeron's and concept of symbolic violence. We assess that the motherhood nowadays persists to be the crucial decision for women, in spite of the appearance of a new representation of woman, which presents a more competent model of identity for women. The articulation of modern motherhood through autonomy and independence rests on a financial independence of a women and marginalizes those, who are financially dependent on others or are living in a poverty. The ideology of freedom of choice conceals the everyday reality of the poor or so-called different women. The representations of motherhood in women's magazines impose the norms of motherhood by the power of medical and other experts.

Key words: *women, representations of motherhood, women's magazines, myths of motherhood, symbolic violence.*

Uvod

V današnji zahodni družbi je materinstvo še vedno pojmovano kot nekaj povsem samoumevnega za ženske, nekaj, česar ni treba problematizirati in kjer je menda že vse bolj ali manj jasno – imamo pač boljše in slabše matere, in to je to. Vendar nam reprezentacije materinstva v masovnih medijih in debate okoli njih kažejo, da ne gre le za odslikave realnih mater in materinstva, pač pa gre za kompleksno konstrukcijo predstav materinstva, okoli katerih je slutiti boj za pomene. To je dovoljšen razlog, da nas stvar lahko zanima.

V pričujočem besedilu želimo ugotoviti značilnosti ženskih revij, še posebej v povezavi z reprezentacijami materinstva. Zanima nas vsebina reprezentacij materinstva in njihov učinek na bralke.

Od kod prav določena vsebina reprezentacij materinstva in zakaj menimo, da gre za simbolno nasilje nad bralkami? Na kakšen način reprezentacije materinstva v ženskih revijah prispevajo h kulturni reprodukciji materinstva?

Pri iskanju odgovorov na ta vprašanja se bomo oprli na literaturo o reprezentaciji, ženskih žanrih in še posebej ženskih revijah. Teoretične teze bomo primerjali s predstavami materinstva iz nekaterih ženskih revij, ki se prodajajo v Sloveniji. Te predstave bomo primerjali z miti o materinstvu in njihovo simbolno nasilje razložili z Bourdieu in Passeron-ovim konceptom simbolnega nasilja. Nazadnje bomo poskusili nakazati način, na katerega simbolno nasilje mitsko obarvanih reprezentacij materinstva v ženskih revijah prispeva svojo moč h kulturni reprodukciji materinstva.

Materinstvo in ženske revije

Vsakdanjim zdravorazumskim razlagam in upravičevanjem razmerij zatiranja in dominiranja žensk je skupno specifično dožemanje ženske kot bistveno določene z njeno domnevno naravno reproduktivno funkcijo ter njeno reduciranje zgolj na to funkcijo. V tem okviru se vsak moški loči od žensk po tem, da nima možnosti zanositi in roditi novega življenja. Ženske to možnost imajo in zdi se, da jo v današnji družbi drago plačajo.

Družina doživlja vrsto sprememb, pojavlja se t. i. novo očetovstvo, toda nič ne kaže, da bi se vezi materinstva kot institucije kaj bolj razrahljale. Prav nasprotno, kot pravi Švab (2001), se v postmoderni z novim razumevanjem protektivnega otroštva diada mati-otrok še utrjuje. To ima posebne posledice za ženske, saj so zreducirane na materinsko vlogo, ki se dojema kot nekaj najbolj naravnega.

Pri raziskovanju dominantnih družbenih reprezentacij materinstva sledimo opredelitvi Kaplanove (1992), ki se s pojmom *dominantno* obrača na tiste reprezentacije, ki v kulturi na široko krožijo z raznolikimi sredstvi, na primer priročniki, revijami, filmom ... Reprezentacije obstajajo v osnovi dnevnih in zavednih dejanj posameznika.

Ker je temu tako, nas zanima, kakšne so reprezentacije materinstva v ženskih revijah kot mediju, ki ženske množično nagovarja, in kakšni so učinki teh reprezentacij.

Značilnosti ženskih revij

Ženske revije spadajo v t. i. ženske žanre, ki se, kot pravi Vidmar Horvat (2001), po svoji temi in formi navezujejo na žensko občinstvo, le-to pa se pojavi s prehodom družine kot sfere produkcije v sfero konzumpcije ter posledično s pojavom prostega časa. Ženske revije so v primerjavi z dominantno kulturno produkcijo razvrednotene in zaprte v privatno. Lahko jih razumemo kot produkt delovanja sistema konvencij; institucionalnih, komercialnih in diskurzivnih, ki posredujejo med industrijo, besedilom in subjektom. Za te konvencije pa je treba konstruirati publiko.

Vendar srečanje besedila z bralko ni enoznačno, je precej kompleksno. Po eni strani predstave v ženskih revijah delujejo represivno, saj z idealnimi podobami žensk konstruirajo nedosegljivo normo, s katero se ženska primerja. Po drugi strani pa lahko ženske v primerih tistih žensk, ki jim ni uspelo – „slabe matere“ – na primer najdejo zadoščenje, saj predstavljajo negativno podobo njihovega idealnega jaza (Modleski, v Vidmar Horvat, 2001). S tem pa ta podoba še vedno obstaja kot ideal in tako kljub deloma rezistentnemu branju še naprej kot giljotina visi nad (ne)uspešno konformiranimi telesi. Kaplan (1992) razlikuje med dvema bralnima pozicijama;

tisto, ki jo besedilo ponuja ne glede na to, ali jo zgodovinski subjekt sprejme – hipotetični bralec –, in tisto, ki jo subjekt pripelje k dojetanju teksta in je povezana z bralnimi formacijami njegovega zgodovinskega momenta. Ženske revije torej nagovarjajo hipotetično bralko in s tem konstruirajo publiko, vendar je na strani bralke možno sprejemanje, zavračanje, analiziranje itd. besedila ter branje iz različnih vzgibov. Branje ženskih revij je lahko tudi način uhajanja obvezam in dolžnostim domačega dela in kot pravi Vidmar Horvat (2001), postane pomembno, kaj bralka naredi z besedilom. Skozi fiktivno uresničitev fantazij, s sanjanjem o srečnem koncu in s sokonstruiranjem idealiziranih podob (McCracken, prav tam), ko združuje domišljijo z elementi svojega vsakdanjika, bralka opravlja neke vrste prijetno delo, ki ji prinaša ugodje.

Ženske revije lahko vidimo kot mesto alternativnih modelov materinstva. Kot alternativa materi samohranilki kot socialnemu problemu ali žrtvi se postavljajo nasproti bolj opolnomočujoče in sposobne identitete za ženske, ki so manj omejujoče in negativne. Ženske revije se tako kažejo kot mesto, kjer najdemo sodobne reprezentacije materinstva kot identitete za ženske (Woodward, 1997). Da se reprezentacije materinstva pojavljajo v tem žanru, pa ni naključje, saj kot pravi Woodward (prav tam), je mati v kulturnih reprezentacijah večkrat na margini kot pa v centru pozornosti in ženske revije so tista bolj razvrednotena stran kulturne produkcije.

Prevladujoče predstave materinstva

Reprezentacijam materinstva v ženskih revijah je skupno to, da materinstvo definirajo kot žensko poslanstvo in izpolnitev (Vidmar Horvat, 2002; Beauvoir, 2000; Drglin, 2003). Če je biti mati žensko poslanstvo, to pomeni reduciranje ženske zgolj na to vlogo, dojetanje materinstva kot izpolnitve pa ji narekuje čustva sreče in zadovoljstva. Kljub temu da sama transparentnost predstave matere v ženskih revijah izginja (Vidmar Horvat, 2002), pa ne moremo reči, da so se ženske kaj bolj otresele družbenih spon materinstva. Gre bolj za pojav nove reprezentacije ženske – zaposlene, uspešne ženske, ki dela kariero in ji je opravičeno zanemarjanje gospodinjskih opravil, ne pa tudi materinske vloge – ta jo spremlja, tudi če nima otrok. Nova reprezentacija ženske in matere je še vedno v okviru dojetanja

materinstva kot poslanstva in izpolnitve njenega bistva, delo zunaj doma pa je bolj fakultativna dejavnost ali ekonomska nuja – kar prikriva to, da lahko pomeni osvoboditev izpod jarma in zaprtosti domačega okolja in opravil. Sodobna ženska mora tako združevati dve “domovanji”; dom in službo. Pogosto novinarji sprašujejo ženske o združevanju kariere in vloge matere (Drglin, 2002), kar kaže na to, da ženska ni odvezana odgovornosti za skrb za otroka, pač pa gre le za prerazporeditev. Ta zahteva »učinkovito organizacijo časa in pomeni novo ekonomijo racionaliziranja časa in energije, pri čemer je žensko sledenje svojim sanjam, ki se ne navezujejo na materinstvo, vselej vir slabe vesti« (Vidmar H., 2002: 37).

Ni naključje torej, da se novinarka Kokelj (2006: 97) sprašuje, »kako je mogoče, da je ta najdragocenejši izmed darov /materinstvo, op. N. M./ povezan s tolikšnimi občutki krivde,« in odgovore išče pri petih slovenskih mamicah. Vsem je skupno to, da so visoko izobražene ženske iz srednjega ali višjega srednjega razreda. Tri od petih so v heteroseksualni zakonski zvezi, kar ugotovimo preko njihovega sicer minimalnega omenjanja svojih mož. Tako je ena po svojih besedah »/.../ ženska najboljšega moža na svetu /.../«, druga gre po tem, ko vseh pet otrok zaspi, »z možem večkrat ven na večerjo« in tretja pravi, da sta »/.../ se z možem na poroki hecala, da /bosta/ imela pet otrok«. Ti primeri jasno spregledujejo vsakdanjo realnost vseh tistih žensk, ki niso v tako visokoletne idealnih zvezah ter živijo v revščini ali vsaj ne v ekonomsko spodbudnem okolju, in kljub temu da delajo ogromno – kot pravi ena od supermam – nimajo pogojev, da bi tako kot ona imele možnost izreči: »/.../ v življenju imam popolnoma dovolj časa, ker si ga vzamem« (prav tam: 99).

Žensko odpovedovanje dobiva motiv žrtve, ki to ni (Vidmar Horvat, 2002), saj naj bi se ženska po svoji volji v precepu med službo in radostmi materinstva odločila za slednje. Taka ženska naj bi bila bolj „naravna“ in v skladu sama s seboj kot pa tista, ki sledi svojim sanjam in ji ideologija ekspertizma naloži stigmo zavračanja svoje ženskosti, svoje ženske vloge.

Tako imamo v istem članku (Kokelj, 2006:100) primer matere z magisterijem. Obetal se ji je še doktorat in kariera, vendar se ni odločila nadaljevati poklicne poti, zaradi česar pravi, da ne čuti krivde: »Saj sem se za to, da ostanem doma, vendar odločila sama. Nihče me ni sili, odločila sem se po temeljitem premisleku, saj sem zaslutila, da ne bom zmogla obojega (poudarek N. M.) – dela in

materinskih obveznosti.«

Za temi besedami lahko prepoznamo ideologijo svobodne izbire. V navidezno svobodnem izbiranju med dvema možnostima namreč izbereš ravno tisto, ki ti jo je namenil družbeni svet. Tako na videz brez zunanjih prisil – kot trdi tudi mati iz intervjuja, »nihče me ni silil« – izbereš tisto, kar je bilo itak neizbežno, torej prisila. Sama je namreč ugotovila, da ne bo zmogla obojega, dela in materinjenja, in potem izbrala slednje, da je življenje postalo »za nianso manj stresno« (prav tam). Tukaj se lahko vprašamo o naravi njene odločitve. Gre res za žrtev, ki to ni?

Razumljivo je, da ženska sama ne zmore plačanega dela zunaj doma in še neplačanega dela doma – materinjenja petim otrokom. Toda kje je podpora moža in države? Zakaj je nihče ne razbremeni dela z otroci? Njen mož je prav tako kot ona oseba s petimi otroki, pa zato ni pustil službe. Morda zato, ker je to bolj "naravno" za ženske?

Ta ideja naravnosti materinstva še vedno straši po ženskih revijah. V ideji, da je ženska ustvarjena za rojevanje ter da so »/.../ krasote materinstva /.../ čudoviti privilegij /.../, ki upravičuje vse neprijetnosti njenega položaja«, kot kritično zapiše Beauvoir (2000), ponavljajo prepričanje o materinski vlogi kot poslanstvu in izpolnitvi.

Ta prepričanja pomagajo ustvariti predstavo idealiziranega materinstva, ki narekuje, kakšna je uspešna, dobra mati; polna sreče in ljubezni do otroka, v tesni povezanosti z njim, žrtvovanje zanj ji je v izpolnitev, je zadovoljna in lepa, njen otrok pa je angelski kakor ona sama. »Nič ni lepšega od trenutka, ko domov prinesemo dojenčka. Pa ko se prvič nasmehne. Ko otrok spregovori prvo besedo ali kaj lepega nariše,« pravi ena od intervjujanih mater (Kokelj, 2006: 100).

Te predstave v stiku z realnostjo zbledijo (Drglin, 2003) in ženske se v resnici soočajo z občutki izgube, kaosa, obujajo se spomini, pojavijo se razočaranja, dvom vase in strahovi. Bolj kot se je ženska poistovetila z idealizirano predstavo, težje so stiske ter hujši občutki neuspeha in krivde. Ob reklamiranju materinstva kot največje izpolnitve v življenju ženske - »materinstvo je nekaj najlepšega, kar se ti lahko zgodi v življenju /.../« (Kokelj, 2006: 97) - se lahko ženska ob občutku razdvojenosti po porodu počuti malce nora. In kot pravi Vidmar Horvat (2002: 51), ji ostanejo »le socialne

fikcije /.../, ki v idealiziranih pripovedih ženskega prehajanja med dvema svetovoma, poklicnim in družinskim /.../ obljublajo, da je tak prehod neboleč in brez žrtvovanja za žensko.« Obljube ostanejo prazne, ženska pa sama s seboj v vrtincu ambivalentnosti.

Novi subjektivni poziciji negujoče in zaposlene ženske vznikneta v povezavi z vzdušjem individualizma in pojmovanjem materinstva kot zasebnega projekta uspešne nove ženske (Woodward, 1997). Ta se usmerja na osebna razmerja in osebni razvoj, predpostavljajoč, da so druge bitke že dobljene. Bralka naj bi že profitirala zaradi ženskega gibanja, ampak še vedno išče družinsko življenje in heteroseksualno zvezo. Emocionalno delo ostaja prvenstveno delo žensk, čeprav se mešata dve poziciji; negujoča in zaposlena mati. Ti dve se prepletata znotraj spremenjenega družbenega konteksta razpadlih družin, sodelovanja žensk na trgu delovne sile ter poudarka na individualizmu in individualnih rešitvah problemov. Nova ženska nosi s seboj odgovornost za rešitev lastnih težav. V svetu ženskih revij zaposlena in negujoča mati soobstajata.

Nova predstava zaposlene matere v ženskih revijah prikazuje njeno neodvisnost. Lik ženskosti vključuje materinstvo, pa čeprav to pomeni odloženo materinstvo in manj otrok; biti mati se še vedno kaže kot ključna odločitev oziroma izbira. Ženske pa se kažejo kot tiste, ki se svobodno odločajo, ali in kdaj bodo imele otroke – znotraj ali izven zakona ali kot samohranilke. Nova konstrukcija materinstva temelji na finančni avtonomiji ženske, njena privlačnost in glamuroznost temeljita na njenem uspehu v polju plačanega dela, kar ji omogoča konstruiranje lastne identitete znotraj besednjaka izbire (Woodward, 1997).

Tako se je ena od intervjuvanih mater (Kokelj, 2006: 105) odločila za otroka pri 35 letih ne zato, ker bi hrepenela po družinskem življenju, pač pa, ker si je želela otroka. Samohranilka je bila torej že od začetka. Najela je varuško, da je pazila na dojenčico.

Nova artikulacija materinstva skozi avtonomijo in neodvisnost v kompetitivnem svetu marginalizira ženske, ki so finančno odvisne od drugih ali živijo v revščini. Ta lik ni le selektiven, pač pa tudi kontradiktoren, saj ustvarja predstavo matere, od katere so njeni otroci odvisni, hkrati pa je ona neodvisna. Neodvisna mati je delno fantazijska podoba matere, ki »ima lahko vse« (Woodward, 1997: 272).

Lik neodvisne matere po eni strani osvobaja skozi avtonomijo in ponujene izbire. Hkrati tudi omejuje, saj ta predstava kaže na to, da je v skrbi sama, brez podpore države ali moških (prav tam: 276).

Miti o materinstvu

Radi bi ugotovili, ali so opisane reprezentacije materinstva represivne še na kakšen drug način kot pa kot predstave ideala. Menimo namreč, da se ne vsiljujejo le kot ideali, ampak kot edino legitimno, nujno, naravno in univerzalno ter da se povezujejo z esencialističnim razumevanjem ženske. Zanima nas, od kod moč za vsiljevanje teh predstav?

Pri iskanju odgovorov na ta vprašanja začnimo z osnovnim aksiomom sociološke teorije Bourdieu-ja in Passseron-a, ki pravi, da »na obstoječih razmerjih moči temelji moč za vsiljevanje pomenov ter vsiljevanje teh pomenov kot legitimnih, pri čemer se prikrivajo razmerja moči, na katerih temeljijo in s tem prispevajo svojo specifično silo tem razmerjem moči« (Bourdieu in Passeron, 1990: 4).

Obstoječa razmerja moči med moškimi in ženskami v sodobni družbi so kljub nekaterim spremembam še vedno taka, da so ženske zatirana in dominirana skupina (Young, 1990). S tem nočemo reči, da zatiranje in dominacijo neposredno in zavestno izvajajo moški, čeprav ne zanikamo, da obstajajo tudi taki primeri. Če v razmerjih dominacije nad ženskami temelji moč za vsiljevanje takih pomenov, ki prispevajo dodatno silo k obstoječim razmerjem moči, potem lahko sklepamo, da bodo te predstave oziroma pomeni v ženskih revijah taki, da bodo na nek način koristile moškimi.

Predstave in pomeni materinstva v ženskih revijah so v tesni zvezi z miti o materinstvu, ki krožijo enkrat zaviti v nasvete zdravnikov strokovnjakov, drugič jih prepoznamo v vprašanjih v intervjujih z materami, v vsakem primeru pa se kažejo kot nesporno utemeljeni. Drglin (2002) tako razloži primer zdravnika, ki v eni od revij Moj malček meni, da nadomestno materinstvo ni možno, saj žensko spremeni v stroj za rojevanje in je zato poniževalno. To njegovo mnenje je zaradi njegove avtoritete razumljeno kot znanstveno utemeljeno dejstvo, problematično pri tem pa je to, da z vidika

medicinske znanosti nadomestna mati ne potrebuje nič več ali manj zdravstvenih storitev in da je potemtakem sklep, ki ga je zdravnik naredil, kljub temu da se kaže kot znanstveno utemeljen, povezan z idealizirano predstavo materinstva kot čudovite ženske izkušnje.

Se pravi; *biti* mati je dobro, in to vključuje kup nežnih, pozitivnih in neomadeževanih čustev ter posebnih nalog skrbi za otroka, ki se kakor s čarovnijo vežejo na žensko naravo. *Roditi* otroka kot nekaj biološko pogojenega in naravnega, brez nujne navlake socialnih pomenov, pa je poniževalno? Tezo o taki reprezentaciji potrjuje tudi Oakley (2000), ki pravi, da se ženskam v zahodni kulturi odreka njihovo biološko ženskost, biološko materinstvo – to naj bi v celoti potlačile – in se jih usmerja k želji, da bi *bile* matere. Porod se doživlja kot patološki in potrebuje hospitalizacijo, poporodna depresija pa je nekaj vsakdanjega. To je možno zgolj v kulturi, ki materinstvo idealizira.

Pri tem pa je preferirana le ena oblika, in sicer materinstvo znotraj zakona. Zanimivo je, da povečevanje pomena diade mati-otrok zdrži le znotraj te norme, ne pa tudi v okviru drugih pojavnih oblik materinstva, na primer matere samohranilke ali lezbijke. Tako v intervjuju mati samohranilka pove, da je nekoč hčerka na poti iz vrtca jokala, in ko jo je vprašala po razlogu, ji je odgovorila, da je vzgojiteljica v vrtcu rekla, da onidve nista prava družina. Razložiti ji je morala, da so družine različne, da sta lahko tudi dva moška družina ali temnopolt in belka, in da sta tudi onidve družina (Kokelj, 2006: 105).

Oakley (2000) meni, da če bi družba zares spoštovala biološko enoto matere in otroka, „drugачne“ matere ne bi bile v slabšem položaju.

Po eni strani miti o materinstvu zavoljo *biti* mati le-tej odrekajo njeno biološko materinskost, po drugi pa vpeljejo t. i. materinski nagon, ki upravičuje tezo, da ženska potrebuje svojega otroka. Zanimivo je, da se mit sklicuje na materinski nagon kot na nekaj prirojenega, biološkega prav pri praksah, ki se jih mora ženska šele naučiti (dojenje, previjanje ...). Opazimo lahko neko značilnost materinskega mita, in sicer, da najbolj naravne dogodke opremi s številnimi socialnimi pomeni, medtem ko odnos med materjo in otrokom prikazuje kot učinek naravnih, bioloških nagonov. To je povezano s tem, da igra v družbeni konstrukciji

spola ključno vlogo naturalizacija družbenega in podružbljanje naravnega (Bourdieu, 2001), kar pripelje do enakih procesov tudi pri dojemanju materinstva.

To vidimo pri primeru matere, ki je posvojila deklico iz Etiopije (Sežun, 2006: 36). Posvojitve kot povsem družbeni pojav, celo pravno reguliran postopek, je v članku preveden v jezik rojstva. Mati naj bi namreč takoj, ko je od posvojitvene agencije dobila fotografijo otroka, poklicala prijatelje in jim povedala: »Deklica je! /... o/b pogledu nanjo sem med nama takoj začutila vez /.../« (prav tam).

Miti proizvedejo pomene in Warner v Woodward (1997) pravi da gre za zgodbo, ki vsebuje pridih stare modrosti in se prenaša z ljudi na ljudi ter ponuja objektiv, skozi katerega gledamo človeško identiteto in ki nam sporoča vrednote in pričakovanja, ki so vedno v nastajanju.

Miti o materinstvu predstavljajo osrednjo temo v zgodovini zahodnjaškega odnosa do žensk (Woodward, 1997). Eden teh je samožrtvujoči materinski lik, ki predstavlja idealizacijo materinstva. Feminizem vidi mit o materinstvu kot prevračanje resničnih izkušenj žensk ali pa kot predstavo ideala, po katerem naj bi se ravnale in ki zanika njihove resnične interese. Nazorna je na primer kontradiktorna narava mita device Marije. Idealna mati je mati in devica ter je aseksualna. Materinstvo ima tako status naravnega, biološko danega kot tudi nenaravnega, celo nadnaravnega. Prav transformacija zgodovine v naravo je princip mita.

Miti ponujajo tako idealizirane predstave popolnosti kot predstave grozljivosti, nasprotja ideala – mati kot pošast. Takih primerov je najti polno v ženskem tabloidu Lady pod rubriko Krutost ne pozna meja. Ena izmed mnogih podobnih zgodb je primer matere, katere partner je do smrti pretepel njenega otroka, ona pa »ni storila ničesar, da bi to preprečila« (Sežun, 2006:40).

Slaba mati je delno konstruirana kot tista, ki ni samožrtvujoča in skromna, njena predstava je stalno prisotna v medijih v obliki govora o otrocih mater samohranilk, ki so sami doma, ali otrocih lezbijk, morilcih otrok ... Sodobna retorika riše podobe družin brez očeta, mater samohranilk ali lezbijk, kjer fokus ostaja na slabih materah (Woodward, 1997). Sodobni govori o družini slikajo razpad družine, ki ga še posebej predstavljajo matere samohranilke kot ogrožanje družbene povezanosti in ravnovesja.

Mitične predstave materinstva kot simbolno nasilje

Pokazati hočemo, da so reprezentacije materinstva v ženskih revijah odraz mitov o materinstvu in da so kot take simbolno nasilje s specifičnim učinkom kulturne reprodukcije materinstva. V čem je simbolno nasilje teh reprezentacij, bomo poskušali odgovoriti z Bourdieujevim konceptom simbolnega nasilja.

Simbolno nasilje je vsiljevanje kulturno arbitrarne vsebine preko arbitrarne moči, pri čemer stopnja arbitrnosti moči narašča s stopnjo arbitrnosti vsiljene vsebine. Več je namreč neposredne sile, manj se pomeni sami vsiljujejo z na primer biološko naravo ali logičnim razumom kot ga opredeljujeta Bourdieu in Passeron (1990).

Pozorni moramo biti na način, kako Bourdieu in Passeron uporabljata besedo arbitrarno. Zavedata se namreč, da termin arbitrarno okupira mesto preteklih uporab v političnem in intelektualnem polju, in pozivata, da moramo izraz v kontekstu njunega koncepta simbolnega nasilja razumeti onstran problema znaka de Saussurovske tradicije in zgolj na način, kot ga ondva definira (prav tam).

Pravita namreč, da je »selekcija pomenov arbitrarna, v kolikor njihova struktura in funkcija ne moreta biti izpeljani iz nobenega univerzalnega principa, bodisi fizičnega, biološkega ali duhovnega« (prav tam: 8).

Če pogledamo, kaj miti o materinstvu predstavljajo, kmalu vidimo, da ne gre za nobene univerzalne principe in da je možno trditve znotraj mitov ovreči, kar naredi Oakley (2000), ki obravnava mit o materinstvu v službi utemeljitve predstave, da je mesto ženske doma. Mit o materinstvu po njenem obsega tri splošno sprejete trditve, in sicer, da otrok potrebuje mater, da mati potrebuje otroka in da je materinstvo največ, kar lahko ženska doseže v svojem življenju.

Otrok pravzaprav ne potrebuje ravno svoje matere, ampak potrebuje nekoga, ki bo zanj skrbel in mu bo pomemben drugi. To pa je lahko tudi moški ali nekdo, ki ga posvoji, skratka taka ali drugačna oseba. Predstavo, da mati potrebuje otroka, lahko vidimo v primeru

ženske, ki ga je posvojila in pravi, da ima sedaj njeno življenje povsem novo razsežnost: »Prej se mi je naivno zdelo, da rešujem otroka. V bistvu pa je bilo ravno nasprotno.« (Sežun, 2006:36).

In zakaj bi bilo materinstvo največ, kar lahko ženska doseže v življenju? Ženska ima enako kot moški potencial za ustvarjalno in produktivno delovanje tako v javnem kot zasebnem življenju; lahko sicer materini, ampak to bi lahko počel tudi moški. Ravno tako kot ženska lahko tudi moški nahrani in previje otroka, ga daje spat, ga okoplje, neguje in varuje. Ravno tako lahko moški opravlja doma gospodinjska dela, čisti, pomiva in pere, kuha, nakupuje hrano v trgovini, skrbi za praznovanje rojstnih dnevvov in vračanje obiskov sorodnikom. Ni nobenega fizičnega, biološkega ali duhovnega principa, na podlagi katerega bi materinstvo interpretirali kot žensko nalogo, njeno bistvo in usodo. Predstave materinstva v ženskih revijah s svojimi vsebinami, ki odražajo mite o materinstvu, so torej povsem arbitrarne v smislu, kot sta arbitarnost opredelila Bourdieu in Passeron (1990), in sicer, da se njihovih pomenov ne da izpeljati iz nobenega univerzalnega principa. Če te pomene oklestimo vsega družbenega, kar vlečejo s seboj, se vse omeji na eno ključno razliko med moškim in žensko, in sicer to, da ženska potencialno lahko rodi otroka, medtem ko moški ne. To izgleda kot nekaj, kar se vsiljuje samo od sebe, z biološko naravo, in predstavljanje zgolj tega v revijah potemtakem ne bi pomenilo simbolnega nasilja, saj vsebina ni arbitrarna, ker se jo da izpeljati iz vsaj fiziološkega principa. Če pa revije predstavljajo kot naravno to, da mati otroka potrebuje, da on potrebuje njo, da je to največ, kar v življenju lahko doseže, in ji narekujejo točno določeno psihično in čustveno razmerje z otrokom, potem gre za simbolno nasilje, saj je taka vsebina teh reprezentacij arbitrarna in se vsiljuje z arbitrarno močjo. Da bi razložili arbitarnost moči, se lahko ponovno spomnimo na tistega zdravnika, ki je s položaja medicinske avtoritete dajal mnenje o poniževalnosti nadomestnega materinstva (Drglin, 2002).

Arbitarnost vsiljevane vsebine in arbitarnost moči vsiljevanja sta v premosorazmernem odnosu (Bourdieu in Passeron, 1990). Manj kot se pomen sam vsiljuje, več neposredne sile je potrebne za njegovo vsiljevanje. V okviru tega lahko razumemo tudi sodobno ideologijo dojenja kot nečesa najboljšega za dojenčka in mater, saj med njima vzpostavlja vez, in ker bojda nobeno mleko za otroka ni boljše kot materino. V ženskih revijah v člankih, ki se ukvarjajo z

materinstvom, prikazujejo idilične „dojilne diade“ (Drglin, 2002). Te reprezentacije ciljajo spet na zdravo, popolno, predano mater, ki je konformna družbenim normam. Kaj pa matere, ki so odvisne od drog, matere z zdravstvenimi težavami in matere, ki ne morejo dojeti? Je njihovo mleko še vedno najboljše za njihove otroke? Ne, tu se pač zgodba konča, kajti taka mati naj bi bila tako ali tako slaba mati.

Predstave o dojenju, ki narekujejo le-to kot edino naravno dejanje matere, lahko torej vidimo kot zelo arbitrarne. Ženska sicer lahko ima potencial hraniti otroka, vendar lahko to naredi tudi moški. Ker je v predstavah o dojenju precej arbitrarne vsebine, in to ne zgolj samo dejanje hranjenja, pač pa tudi narekovana čustvena relacija do otroka, te potrebujejo tudi precej sile za vsiljevanje. Tako za propagiranjem dojenja stoji grmada t. i. strokovnjakov od zdravnikov do psihologov. Preko svoje ekspertne avtoritete vsiljujejo te pomene in predstave kot edino legitimne. Odveč je povedati, da so se njihova prepričanja v zvezi z dojenjem skozi čas spreminjala in da so nekoč strokovnjaki istih disciplin trdili, da z dojenjem otroka pokvarimo, ker ga razvajamo (Drglin, 2003).

Če torej povzamemo – simbolno nasilje reprezentacij materinstva v ženskih revijah je v tem, da vsiljujejo kulturno arbitrarne vsebine, ki jih ni moč izpeljati iz nobenega fizičnega, biološkega ali duhovnega principa, in da bolj kot so te podobe arbitrarne, več moči je treba, da se vsiljujejo, kar danes poteka preko moči avtoritete ekspertov.

Ženska potemtakem mora biti mati, in če ni, če zavrača materinstvo, naj bi to pomenilo, da je ne-ženska. Na tem mestu se lahko spomnimo ugotovitve Beauvoirjeve (1999), da odgovora na vprašanje, kaj je ženska, nikakor ne moremo iskati v nekem esencializmu, nekem biološkem ustroju, na primer maternici, saj so se vedno pojavljali ugovori, da neka ženska pač ni “prava ženska” zaradi takih ali drugačnih razlogov, ponavadi zaradi zavračanja družbeno predpisane vloge. To kaže na to, da je v definiciji ženske družba še kako prisotna, da gre torej za družbeno konstrukcijo in da je posledično tudi materinstvo družbena konstrukcija, čeprav miti o materinstvu le-to vzpostavljajo kot nekaj najbolj naravnega.

Dojemanje teh predstav kot nekaj naravnega pravzaprav kaže

na neprepoznavanje arbitrarnosti teh vsebin in moči, s katero se vsiljujejo. Mnenje strokovnjaka na primer medicinske stroke brez zadržkov jemljemo kot verodostojno ne glede na to, da se tiče pojavov, ki so prej v domeni sociologa ali psihologa, če že morajo biti v domeni nekega strokovnjaka. Mnenja raznih strokovnjakov so danes način, s katerim se lahko proda skorajda vse – od ponudbe turističnega aranžmaja do zobne kreme. Dovolj je že, da tezo o patološkem vedenju otroka kot posledici patološke matere upravičimo s sklicevanjem na neko znanstveno raziskavo, in že je ta sprejeta kot verodostojna.

To, da vsebine teh predstav ne dojamemo kot arbitrarne, ampak kot naravne, in da ne prepoznamo arbitrarnosti moči njihovega vsiljevanja, vodi do tega, da te predstave dojemamo kot legitimne. Ali kot razlagata Bourdieu in Passeron (1990), gre pri neprepoznavanju za proces, kjer so razmerja moči dojeta ne kot to, kar objektivno so, pač pa v obliki, ki jih prikazuje kot legitimne v očeh opazovalca. Napačno prepoznavanje – neprepoznavanje – torej ohranja vez s prepoznavanjem v smislu potrditve.

Neprepoznavanje arbitrarnosti in priznavanje legitimnosti vsebine pomenov ter vsiljevanja sta pogoja za izvajanje simbolnega nasilja (Bourdieu in Passeron, 1990).

Učinki mitičnih predstav materinstva

Simbolno nasilje teh mitično obarvanih reprezentacij v ženskih revijah nosi s seboj določene učinke. Miti o materinstvu kot simbolno nasilje imajo posebno moč spreminjati možno v usodo. Gre za proces kulturne reprodukcije materinstva. Bourdieu in Passeron (1990) to razložita s tem, da proces vsiljevanja proizvede habitus kot produkt internalizacije principov kulturno arbitrarnega, ki je sposoben sam sebe upravljati v skladu s kulturno arbitrarnim.

Zaposlene matere zato pogosto muči občutek krivde (Oakley, 2000), saj so internalizirale mit, da njihovi otroci potrebujejo nekaj, kar jim lahko dajo le one, in jih zato skrbi, če so naredile za svoje otroke dovolj. To vidimo v primeru matere samohranilke (Kokelj, 2006: 105), ki pove, da jo je večkrat pestil občutek krivde in se je spraševala, ali hčerki res daje dovolj in kaj bo, če bo zašla na krivo pot.

Proces vsiljevanja kulturno arbitrarnih vsebin pomaga proizvesti habitus, ki je sposoben reproducirati prakse v skladu s prej vsiljenimi vsebinami. To pomeni, da družbeno konstruirana mati sama sebe presoja glede na obstoječe mite o materinstvu in da oblikuje svoja dejanja tako, da bi mu čim bolj ustrezala. Oakley (2000) to povzame s tem, da ženske, ki so jih vzgojili za materinstvo, le-to potrebujejo, in otrok, za katerega skrbi le mama in malo drugih, potemtakem ne more brez nje. Kar se kaže zgolj kot opis družbene realnosti, je potemtakem že proizvod kulture. Miti o materinstvu so ključni vir zatiranja žensk.

Ob prebiranju ženskih revij tako ženska najde smernice za približevanje večno nedosegljivemu idealu čudovite matere ter v likih slabih mater in mater pošasti najde zadoščenje. Kot "sodobna mati" lovi ravnotežje med službo in domom ter ob sledenju lastnim projektom in sanjam najde vir občutka krivde.

Vrednostno nabita razprava o zaposlenih materah pa prikriva dejstvo, da mati opravlja delo tudi doma; neplačano delo gospodinjenja in skrbi za otroka. Oakley (2000) pokaže, da gre tu še za en mit – mit o materi, ki ne dela. Taka mati naj bi zato, ker ostaja doma, imela na voljo ogromno časa za intenzivno posvečanje otrokom, ki jo tako neznansko potrebujejo. Vse lepo in prav, če bi odšteli gospodinjstvo in če bi skrbstveno delo z otrokom definirali kot ne-delo.

Posledice mita o materi, ki ne dela, so družbene pobude v smeri ne-zaposlovanja matere, kar je posebna vrsta hinavščine, saj nihče ne pomisli, da bi mater razbremenili dela doma, če se že tako postavlja na piedestal njen odnos z otrokom.

Matere bi morali razbremeniti dela doma, in to ne le gospodinjstvega, pač pa tudi skrbstvenega dela z otroci, pri čemer bi se morali aktivirati moški ter se odreči delu svojega neodvisnega življenja, ki ga lahko živijo le zato, ker nekdo drug postori vse namesto njih. Poudarek na spreminjanju vloge in nalog moških v sferi doma poudarja Lister (1997), ki pravi, da morajo prevzeti del tako gospodinjstvega kot skrbstvenega dela in tako omogočiti ženskam sodelovanje v javnem življenju. Na to idejo niti slučajno ne pride Grizila (2006: 7), ki popolnoma izigrava kompleksnost in težavnost oblastnih razmerij materinjenja in meni, da »Evropa svoje ženske preveč ujčka. Američanke imajo le 12 tednov plačanega

dopusta, skoraj nobenih subvencij za otroško varstvo, nič plačanega očetovskega dopusta, živijo pa v divji in tekmovalni poslovni kulturi, kjer neurejeno varstvo ni na seznamu izgovorov za izostanek z dela /.../ Evropa ubija talente svojih žensk s prijaznostjo /.../«

Kot da bi bile vse matere privilegirane čistokrvne Slovenke višjega srednjega razreda, nehendikepirane ali kako drugače neprikrajšane, ki si z dobrim zaslužkom plačajo varuško za otroka. Kako naj temu modelu materinjenja sledijo matere iz prikrajšanih in zatiranih skupin? Romkinje? Nezaposlene ali težko zaposljljive? Hendikepirane? Take, ki morajo poleg otroka in službe skrbeti še za ostarele starše?

Tako nerazumno pisanje s konotacijo na rešitev v smislu, da je treba ženske enostavno bolj „pritisniti“, da bodo enako kot moški vključene v javno sfero življenja kljub materinstvu, v ženskih revijah ni redko, in ta v oči bijoč primer kaže, da je prepričanje o tem, da mora ženska sama prevzeti vse naloge materinstva in ob tem še blesteti v karieri, še vedno zelo zakoreninjeno.

Pri tem pa je treba opozoriti še na eno dimenzijo simbolnega nasilja. Vsiljevanje določenih pomenov je uspešno le, če naleti na ustrezne dispozicije, če se torej simbolno dejanje in dispozicija ujameta podobno kot ključ in ključavnica (Bourdieu in Passeron, 1990). Uspešnost vsiljevanja idealiziranih in mitskih predstav materinstva v ženskih revijah je odvisna od tega, ali bralka prizna moč vsiljevanja kot legitimno (na primer mnenja strokovnjakov) in ali obvlada kulturno kodo, s katero se podoba vsiljuje. Tako smo spet pri razmerju tekst-bralka, ki kaže na neenoznačne izide branja ženskih revij.

Ženske revije se kažejo kot nekaj neodvisnega od dominantne kulture, ampak to je le krinka neodvisnosti in nevtralnosti, izza katere skozi nasvete medicinskih strokovnjakov in vsebino člankov proseva služenje zunanjim zahtevam. Ne gre le za nadzor nad telesi – to je preveč vsenamenski funkcionalizem, ki prikriva dejstvo, da gre za prispevek k reprodukciji družbenega reda in služenja interesom dominantnih (Bourdieu in Passeron, 1990). Ženske revije in znotraj njih predstave materinstva delujejo kot simbolno nasilje, ki prispeva svojo silo h kulturni reprodukciji materinstva, kar koristi obstoječim hierarhičnim razmerjem moči med spoloma v družbi.

Zaključek

Reprezentacije materinstva v ženskih revijah kažejo kompleksno konstrukcijo sodobnega materinstva. V nagovarjanju hipotetične bralke ženske revije nudijo po eni strani idealizirane predstave materinstva, pa drugi pa negativne, grozljive primere slabih mater. V slednjem lahko bralka najde zadoščenje, saj nasproti temu liku zavzema položaj idealne matere.

Še vedno pa prevladujejo predstave, ki prikazujejo materinstvo kot žensko poslanstvo in izpolnitev, nekaj, kar ženskam narekujejo čustva sreče in zadovoljstva. Predstave idealiziranega materinstva kažejo razmerje matere z otrokom kot odnos sreče in ljubezni, tesne povezanosti ter žrtvovanja, ki ji je v izpolnitev. Zadovoljne in lepe podobe mater z angelskimi otroci v stiku z realnostjo zbledijo, saj se matere soočajo s čustvi izgube, kaosa in razočaranja, dvomov ter strahov in krivde. Bolj kot se ženske z idealiziranimi podobami poistovetijo, težje so njihove stiske in občutki neuspeha.

Ženske revije so tudi vir alternativnih modelov materinstva, kjer najdemo tudi sposobnejše modele identitet za ženske. Značilen je pojav nove reprezentacije ženske. To je zaposlena, uspešna ženska, ki dela kariero in mora združevati dom in službo, pričemer se ji odpustijo gospodinjska opravila, nikakor pa ne skrbi za otroka. Sledenje lastnim sanjam je za ženske, ki delajo kariero, vselej vir slabe vesti. Nova reprezentacija matere prikazuje njeno neodvisnost ter svobodno odločanje o tem, ali in kdaj bo imela otroke ter bodisi znotraj zakona ali pa kot samohranilka. Pojavlja se možnost odloženega materinstva ali odločitev za manj otrok, vendar materinstvo ostaja ključna izbira. Artikulacija sodobnega materinstva skozi avtonomijo in neodvisnost temelji na finančni neodvisnosti ženske in marginalizira vse tiste, ki so finančno odvisne od drugih ali ki živijo v revščini.

V precepu med službo in družino se od ženske še vedno pričakuje, da se bo odločila za slednje. Reprezentacije ženskega odpovedovanja pa dobivajo motiv žrtve, ki to ni, saj naj bi se ženska po svoji volji in v skladu s svojo naravo odločila za radosti materinstva. Za tem je ideologija svobodne izbire, znotraj katere ženska svobodno izbere ravno tisto, kar ji je družbeni svet tako ali tako namenil. Navidezno brez zunanjih prisil izbere neizbežno, torej materinjenje in ostajanje doma.

Vsebina reprezentacij materinstva v ženskih revijah je v tesni zvezi z miti o materinstvu. Glavne predpostavke mitov o materinstvu so, da ženska potrebuje otroka in on njo ter da je biti mati največja izpolnitev za žensko. Ključno pri konstrukciji te predstave matere je naturalizacija družbenega in podružbljanje naravnega. *Biti* mati vključuje kup čustev in skrbi za otroka, in ti se kot s čarovnijo vežejo na žensko naravo. *Roditi* otroka kot nekaj biološko pogojenega, naravnega, pa je obremenjeno s socialnimi pomeni in se jemlje kot nekaj patološkega in nekaj, kar potrebuje hospitalizacijo. Ženskam se v zahodni kulturi odreka njihovo biološko materinstvo in se jih usmerja k želji, da bi *bile* matere. Samožrtvujoči materinski lik, ki predstavlja idealizacijo materinstva, prevrača resnične ženske izkušnje in zanika resnične interese žensk.

Reprerentacije materinstva v ženskih revijah so simbolno nasilje, ker vsiljujejo arbitrarno vsebino (družbene norme materinstva) z arbitrarno močjo medicinskih in drugih ekspertov. Vsebina teh podob je arbitrarna zato, ker je ne moremo izpeljati iz nobenega fizičnega, biološkega ali duhovnega univerzalnega principa. Družbeni artefakti materinstva se namreč kažejo kot naravni, medtem ko je fizično pogojena funkcija samega rojevanja obremenjena s socialnim pomenom največje izpolnitve za žensko. Bolj kot je vsebina predstav materinstva arbitrarna, več je potrebne sile za vsiljevanje teh vsebin kot legitimnih. Zato podobe idiličnega dojenja spremljajo mnenja raznih strokovnjakov, ki jim s svojo avtoriteto dajejo legitimnost. Bralka posledično te podobe dojema kot nekaj naravnega in ne prepozna arbitarnosti tako vsiljene vsebine niti avtoritete. Neprepoznavanje arbitarnosti ter priznavanje legitimnosti teh predstav ter vsiljevanja je namreč pogoj za izvajanje simbolnega nasilja.

Simbolno nasilje z miti obremenjenih reprezentacij materinstva v ženskih revijah prispeva svojo moč h kulturni reprodukciji materinstva. Proces vsiljevanja namreč prispeva k proizvodnji habitusov kot produktov internalizacije arbitarnih vsebin. Posledično ženske, ki so bile vzgojene za materinstvo, le-to potrebujejo, in otrok, za katerega skrbi le mama, ne more brez nje. Kar se kaže kot opis družbene realnosti, je tako že proizvod kulturne reprodukcije materinstva, h kateri svoj delež prispevajo tudi ženske revije. Uspešno vsiljevanje idealiziranih in mitičnih predstav pa je vseeno odvisno od tega, ali bralka prizna moč vsiljevanja kot

legitimno (na primer mnenja strokovnjakov) in če obvlada kulturno kodo, s katero se predstava vsiljuje. Razmerje bralke z besedilom ima zato neenoznačne izide.

Literatura

Beauvoir, S. (1999). *Drugi spol I*. Ljubljana: Delta.

Beauvoir, S. (2000). *Drugi spol II*. Ljubljana: Delta.

Bourdieu, P. (2001). *Masculine Domination*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. in Passeron, J-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. London; Sage.

Drglin, Z. (2002). Message received – women re-play. V M. Hrženjak (ur.), *Njena rekreacija: ženske revije v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Drglin, Z. (2003). *Rojstna hiša: kulturna anatomija poroda*. Ljubljana: Delta.

Grizila, S. (2006). Predpasnik za dva. Evropa preveč ujčka ženske? *Jana, št. 10*, str. 6–8.

Kaplan, E. A. (1992). *Motherhood and Representation: the mother in popular culture and melodrama*. London: Routledge.

Kokelj, N. (2006). Materinstvo in krivda. *Gloss, št.105*, str. 97-102.

Lister, R. (1997). *Citizenship: Feminist Perspectives*. Basingstoke: Macmillan.

Oakley, A. (2000). *Gospodinja*. Ljubljana: Založba /*cf.

Sežun, J. (ur.). (2006). Nedoumljivo. *Lady, št.11*, str. 40.

Sežun, J. (ur.). (2006). Vez, ki je ne pretrga nihče. *Lady, št.11*, str. 36.

Švab, A. (2001). *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Vidmar Horvat, K. (2001). *Ženski žanri: spol in množično občinstvo v sodobni kulturi*. Ljubljana: ISH.

Vidmar Horvat, K. (2002). Naša žena in podoba matere: navzkrižja in nasprotja, 1991–2001. V M. Hrženjak (ur.), *Njena rekreacija: ženske revije v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Woodward, K. (1997). *Identity and difference*. London: Sage.

Young, I. M. (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Oxford: Princeton University Press.

Pregledni znanstveni članek, prejet decembra 2006.